

Књига Добрице Ћосића “Време змија”, а могла би имати и наслов “Време звери”, писана је ломовима, па и разарањем целокупног бића њеног аутора. Ниједна књига друге врсте не пише се тако. Речи и појмови нису у стању да изразе суштину, дубину и обим великог зла. Оно, са себи својственим ужасима, измиче дефинисању и одговарајућем опису.

Двадесет четврти март 1999. године, када је отпочела агресија НАТО-а на нашу земљу, представља датум-међаш најновије историје Србије. Али, он има преломни значај и за глобална кретања, настала након те агресије. Јер је на саставу векова поново погажен међународни правни поредак, на најгрубљи начин успостављен примат насиља над правдом, псеудолегалности над легитимитетом, мрачне стране европског духа и политичке праксе над ослободилачком, лажи над истином, мржње и равнодушности над саосећајношћу са жртвама.

Књига коју вечерас представљамо јавности прожета је личним категоричким императивом њеног писца да се мора устати против новог варварства које се самоприказује као хуманизам, али и против дамаће бескрупулозне власти. Следећи тај императив, при чему је варварство Запада главни узрочник зала које је претрпела, и још трпи Србија, Добрица Ћосић иде до краја, чак и преко краја. Ништа не остаје у позадини његовог става, никаква половична мисао, никаква одступница. Он се, чак, уверен да не постоје изгледи за победу Србије над Атлантским савезом, пита има ли довољно храброг и одговорног човека који би одмах потписао капитулацију, да наша земља не би доживела таква убијања и разарања од којих се не би могла опоравити. Не чини то из кукавичлука него због огромног страха за њену судбину. Али, на другим местима књиге он подржава отпор војске Југославије агресији и не одобрава потписивање капитулације када је до ње дошло као завршне тачке трагедије наше државе у том, како каже, “малом светском рату” најмоћније војне организације света против једне ситне, изнутра и споља разорене балканске земље. То двојство свести, та унутрашња поцепаност, па и разапетост, нису условљени толико личношћу Добрице Ћосића колико су настали под дејством постмодерног, високоефикасног, софистикованог варварства, које је у стању да уништи живот као такав, на једној, и пишчеве оданости својој земљи, на другој страни. Одатле произлазе недоумице, личне апорије и непркидна пренапрегнута морална одговорност не само за јавну реч него и за интимну мисао.

Та се ауторова одговорност очитује и у још једном смислу. Он показује генезу и континуитет злочинстава албанских убица, отимача и паликућа над српским народом на Косову и Метохији у дугом историјском раздобљу. Међутим, чим сазнаје за злочине српских оружаних формација над албанским цивилним становништвом, за прогоне, посебно за убиства припадника тог становништва, он се недвосмислено, више пута, залаже за најоштрије кажњавање и јавну осуду њихових наредбодаваца и извршилаца. Одбацује мит о изворној невиности и правдољубивости српског народа као таквог, али и његову сатанизацију, која је била нужен и веома важан састојак агресије.

Књига “Време змија” првенствено је морално разоткривање злочиначких својстава Запада, која су иманентна његовој цивилизацији, мада се он не састоји само из њих. Али спознаја да Запад није утемељен само на злочинствима, већ, претежно на нормативној равни, и на универзалним људским вредностима, потпуно је неважна онда када се управо злочинство сручило на Србију. Но, та књига је и својеврсна расправа аутора са самим собом, исповест дубоко узнемиреног човека услед збивања која прете ишчезнућем његове државе и његовог народа. Поједине формулације настале су у грчу, у тренуцима тешког песимизма и пренаглашених генерализација које су првенствено психолошки условљене. Има у њој и неких противречности, које, углавном, проистичу из истог корена, као и ставова с којима се не морамо сагласити. Али, све то не доводи у питање срж књиге – њену чврсту моралну подлогу, оштрину дијагнозе стања нашег друштва, посебно Србије као државе, али и света у целости, оштроумних предвиђања развоја догађаја. Има ту и увида од теоријског значаја, с филозофским обележјима.

И у овој књизи се види да Добрица Ћосић није само сведок свог времена, узнемирен човек и писац, него и човек који покушава да преусмери ток догађаја, да смањи трагедију Србије и патње њених житеља. Много је иницијатива у том смеру предузимао, али узалуд, не својом кривицом. Све су се плеле око његове основне идеје, давно формулисане, идеје праведне поделе Косова и Метохије, историјског споразума Срба и Албанаца, која је и данас једино разумна, што не значи да је самим тим остварљива. Разум и политика силе никада не иду скупа. Без примене те идеје задуго се уграђује жариште будућих оружаних сукоба у овом делу Балкана, можда и у ширим размерама, мада није сигурно да их не би било и ако би се она у пракси институционализовала. Ипак, мања је вероватноћа да би ти сукоби букнули разорном снагом у случају њеног опредмећења. Разуме се, под условом да иза њене примене стану све светске силе и међународни правни поредак који би био у стању да пружи јамство одрживости таквог решења, што из садашње перспективе није изгледно. Не видим онај, преко потребан и довољно јак алтернативи пут – Србију разборитости, мере и способности да себе нађе у суровом свету насиља и моћи, да изађе из стања које је много теже од кризе.

Духовна животност једног народа бива сатрвена када му се убије историјска меморија. А негова разборитост нестаје ако не разуме у каквом свету живи. То посебно важи за мале народе.

Али, шта значи разумети свет у коме живимо? Прилагођавати му се таквом какав јесте, макар био у знаку надмоћи зла која се свакодневно очитује, или се злу супротстављати? Како Србија може опстати у свету у коме доминира логика технолошки усавршеног насиља, свелости најмоћнијих држава и корпорација? Свету у коме је систем чија су то три стуба - прави субјект планетарних збивања, а његове водеће персонификације углавном су извршиоци те логике? Прва претпоставка политичке трезвености јесте схватити природу тог глобализованог система, то да је он анонимни творац дугих историјских таласа и да је феномен Косова неодвојив од његове рпродукције, премда се не може њоме у потпуности објаснити.

А када је реч о чувању историјске меморије, у нашем случају посебно искустава агресије држава НАТО-а на Србију, мора се нагласити да патриотизам који вазда мора бити критички, непрофитерски, неманипулативни, а нарочито непопрскан крвљу невиних, никако није нешто бивше, конзервативно, искључиво везано за национал-шовинизам. Напротив, то је, посебно када је сопствена земља споља нападнута, примарна морална и шира егзистенцијална категорија у чијем је језгру отпор злочиначком насиљу, те стога и борба за универзалне вредности слободе, правде и људског достојанства. Али се још нешто мора истаћи када се говори о патриотизму.

Шта је патриотизам и како је могућ, ако већину народа захвата духовна, пре свега морална трулеж, унутрашње политчко непријатељство и социјални дарвинизам, ако на површину избија социјални муљ, а његов знатан део улази у такозвану "елиту"? Где је у таквим приликама тачка ослонца патриотизму као етички заснованом родољубљу које никад не прелази у нечовештво? Не би се смело заборавити да патриотизам пролази кроз ум, срце, али и кроз стомак, кроз битну разлику између беде и награвљеног богатства, понор између ситих и гладних, који ће, бојим се, све више обележавати друштво у коме живимо и систем бруталног капитализма. Патриотска свест као идентитетска свест нужно пролази и кроз питања за шта и за кога се борити, каква држава завређује могућност погибије, је ли она на нивоу отаџбине као моралне заједнице. Не смемо, такође, сметнути с ума да је расподела смрти у Војсци Југославије за време агресије углавном пратила расподелу богатства и моћи. Гинули су првенствено они који су били пореклом из нижих класа и слојева. То што је већина грађана Србије устала против агресије није било мотивисано одбраном дубоко корумпиране државе и њених властодржаца, него осећајем да се мора супротставити очигледном злу које прети новим ропством и масовним уништењем.

То су они увиди од којих треба поћи у читању и разумевању књиге о којој вечерас разговарамо. Трагедија Србије мора се сместити у тај шири цивилизацијски и светско-егзистенцијални контекст. Она је далеко од историјске епизоде. Јер је знак епохе која настаје. Године 1999. пред насиљем НАТО-а капитулирао је свет, тачније, оно што је у њему уливало наду, а не само Србија. Капитулирао је, истина не први пут, и Запад наслеђа класичне грчке мисли, Спинозе, Канта, Хусерла, Гетеа, Расела, и да не набрајам даље.

Много доказа пружа ова књига о моралном дебаклу најширег обима у свету када је нападнута Србија. И опомиње на чињеницу да зло не само може проћи некажњено него се путем организоване лажи и приказивати као изворно добро и у то уверавати мноштво људи.

Дозволите ми да томе додам још неке доказе, садржане у мојој књизи “Пламен и угарак”, коју сачињавају дневничке забелешке вођене за време бомбардовања наше земље.

Спољнополитички коментатор New YorkTimes-а Томас Фридман написао је: “Хајде да видимо шта ће 12 недеља нешто мање хируршки прецизног бомбардовања учинити. Пружимо шансу рату.”. Бил О’ Рајли, коментатор телевизијског Фокс њуз канала, није се колебао да каже: “...Ја бих се определио за тотално уништавање. Сваки циљ је ОК. Ја бих упозорио људе... да то долази... али бих сравнио ту земљу да се у њој ништа не би кретало”. У вестима ББЦ-ја речено је да је бомбардовање Косова “песма анђела”. У време масовног терора над Србима и њиховог протеривања с властитих огњишта, Бернар Кушнер је изјавио да је “Европа... рођена на Косову, Европа људских права, братства”. Високи амерички функционер, према веродостојном сведочењу, рекао је новинарима у Рамбујеу: “Ми смо намерно поставили препреку тако високо да се Срби не могу прилагодити”. Черномирдин је приликом кућне посете свом пријатељу Алу Гору казао “Ја представљам Русију, и ја ћу да изигравам чекић, али ми треба и наковањ”. Хелмут Кол је још 1998. године изјавио: “Нека се Срби подаве у сопственом смраду”. Дејвид Обеј, амерички конгресмен, у телевизијској емисији узвикује “Срби су свиње”. Тадашњи председник Народне скупштине Француске изјављује “Срби су ђубре”, а 1995. председник Републике Француске каже “...Срби су народ без закона и вере. То је народ разбојника и терориста.” Амерички генерал Мајкл Шорт обзнањује метод убијања житеља Србије овим речима: “...Морамо им одузети воду, струју, храну, па чак и здрав ваздух”, а Весли Кларк даје следећа упутства својим “милосрдним анђелима”: “...све треба растурити, уништити и претворити у прах и пепео.”

Веома је мало било политичара, новинара и интелектуалаца од имена на Западу (међу овим последњим издваја се велика фигура Ноама Чомског), који су заузимали објективне, незатроване ставове о Србији и Србима. Зашто је то тако било, и још се провлачи такозваним “јавним мњењем” већине западних земаља – посебна је тема.

Иако се морамо до краја загледати у злочине, а није их мало, који су вршени над другим народима у име патриотизма и српске државе, не можемо остати скрштених руку над организованом лажју о хуманим циљевима агресије, лажју коју је подржавао и Вацлав Хавел, сатанизацијом нашег народа као таквог, и прихватати их као судбину. Против генерализоване мржње и лажи вреди се борити истином, ваљаном државом, добрим животом, достојанством и презиром, никако снисходљивошћу.

Главно питање када се замислимо над овом Ћосићевом књигом, и не само над њом, јесте има ли смисла и оправдања пружати отпор многоструко јачој сили освајача, ако се унапред зна да се она не може победити. То питање задире у бит модерне историје српског народа и шире – житеља Србије у целости. Али, оно је и у основи морала сваког појединца. Иза њега је, заправо, однос према животу и његовој вредности, величини жртве за слободу и њеној цени. У њему се сударају два начела. Њихов сукоб се много пута отварао пред српским народом и свима другима који су делили његову судбину. Реч је о начелу :”Боље гробом него робом” и њему супротном : ”Робом икад, гробом никад”. Према њима се граде две личне и колективне филозофије живљења. То су два супротстављена егзистенцијална избора у или-или ситуацијама. За оба се могу наћи аргументи “за” и “против”. Нико не би смео себи дати право да беспоговорно пресуђује о томе шта се мора изабрати. Може се бранити само властити аутономни избор и за њега сносити одговорност. Јер се, у крајњој линији, ради о односу спрам могућности сопствене неприродне смрти, погибије.

Српски народ у надмоћној већини, али и многи припадници других народа и етничких група који су с њиме живели, бирали су прво начело. Огромна већина осталих малих балканских, и уопште европских народа, опредељивала се за оно друго.

Какав је биланс избора тих супротстављених начела филозофије живљења, раније и сада? И у овом случају не може бити јединственог и опште прихваћеног одговора. Биланс зависи од тога шта се узима за кључно мерило вредности живљења и историјског напретка.

Свакако, живот јесте темељ свих вредности. Али, је ли сваки живот вредан живљења? Што се мене тиче, нема сваки живот врхунску вредност. Живот у ропству, бесконачном и неподношљивом понижењу, као и патњи изазваној неким тиранским системом, или, пак, пуко претрајавање и гмизање, нема неку посебну вредност, ако је уопште има. Не одупрети се ужасавајућем злу колико нам снага допушта, јесте потирање самог смисла живљења.

Када се такав став заузме морају се поднети, лично, својом кожом, и све последице које он собом носи, било да је реч о појединцу, било народу. Такав избор који је вршио српски народ и сви они који су делили корпус вредности на темељу тог избора, о чему Ћосић пише целог свог живота, мора се имати на уму када се тежи објаснити откуд то да се највећи део грађана Србије определи за отпор агресији, иако се знало да је војни пораз од Атлантског савеза неупоредиво вероватнији од победе над њиме. Наравно, тај избор не треба мистификовати. Било је потирања његове етичности и шупљина у њему. На једном месту у овој књизи Добрица Ћосић каже да смо (мисли на Србе) истрпели геноцид, али смо га и чинили. “Етничко чишћење” и геноцид супротни су праведности одбрамбеном карактеру рата. Све се то мора урачунати у природу, морални и историјски завршни рачун и најновијих ратова на подручју друге по реду Југославије, увек конкретном анализом свакога од њих.

На другој равни анализе те ослободилачке историјске вертикале, уз коју иде и она вазалска и улизичка, као мањинска, мора се, с обзиром на страховиту цену жртвовања за слободу коју како Ћосић показује у овој, као и готово у свим другим својим књигама, ниједан други народ у Европи није тако скупо плаћао – осветлити једно ново питање: како преживети у крајње критичним историјским часима, а не запасти у поништење самог смисла колективног и индивидуалног постојања? Из њега следи низ нових питања. До које границе жртвовање за слободу има своје оправдање? Је ли та граница у томе да не изгине већина народа, и колика већина? Ко о томе може да одлучује и како?

Ни слобода нема смисла ако због ње нестане безмало целокупан народ. Ко ме онда треба таква слобода? Мора се размишљати о томе може ли се некако направити мудра комбинација тих начела која омогућује опстанак, али не води у ропско понижење. То посебно важи за српски народ, раније и сада.

У том кључу читам ову књигу Добрице Ћосића, човека који толико преиспитује своје изборе да то иде до властите моралне и политичке вивисекције.

Сводне мисли овог мог излагања су следеће. Агресија на Југославију један је од очигледних доказа војног успеха, не и тријумфа, али и моралног пораза политике зла у данашњем свету. Отпор који су грађани Србије у претежној већини (а мањим делом и Црне Горе) пружили тој агресији не само да је оправдан него је и први, историјски значајан пример супротстављања мале и слабе земље највећој сили савременог света. На најдубљој сазнајној и аксиолошкој равни агресија је манифестација онтолошке структуре зла, које се, ако се рачуна количина смрти, изазвана људском руком и намером, повећава из века у век. Па се поставља питање свих питања: може ли свет, и под којим условима, евентуално, бити бољи него што јесте. У предвидљивом времену суочаваћемо се са светом насиља које добија све разорније видове.

На просторима на којима обитавамо од кључног значаја је смањивање међусобног сатирања и мржњи народа који ту живе, а сви су редом историјска ситнеж, најчешће инструментализована за интересе различитих империја. Србија може опстати само као оснажена, демократска, социјално праведна држава, с елитама из којих се рађају ствараоци-визионари, елитама које су негација политикантске борбе за плен, које у свом бићу сједињују историјску иновативност, компетентност, храброст и поштење. Без тих услова Србија неће моћи да избегне нова Косова, државна, социјална, историјска.

Остаје нада у могућност смањивања зла у свету и на тлу на коме живимо, као и дужност делања у том смеру. На тој нади и пракси која од ње полази све се држи, и све је неизвесно. Тако себе разумем, као и суштину ове књиге Добрице Ћосића.

(Излагање аутора на промоцији књиге Добрице Ћосића „Време змија”, одржане 24. марта 2009. на Коларчевом народном универзитету)